

Traditsioone ja tänapäeva soome-ugri keelte kasutuses ja õppes

2018. aasta Lähivõrdlustes kajastub eelmise aasta VIRSU-võrgustiku 20. aastapäeva konverents “Keel keeleteaduses, keeleteadus keeleõppes”, mis toimus Tallinnas 5.–6. oktoobril 2017. Osa käesoleva numbri artiklitest põhineb selle konverentsi ettekannetel. Enamikus artiklites on rõhuasetus eesti ja soome keelele, muudest soome-ugri keeltest leiavad tähelepanu ungari ja karjala. Teemadest tõusevad keskele kohale keeleteaduse ajalugu ja selle mõju tänapäeval.

Mati Hint tutvustab oma artiklis Eduard Ahrensi soome keelesüsteemile tuginevaid eesti keele grammatikaid (1843, 2. trükk 1853), millest sai alguse uus kirjaviis ja eesti keeleteaduse pööre soome keele suunas. Artiklis võrreldakse soome ja eesti häälikusüsteeme ja morfofonoloogiat ning käsitletakse põhjalikult Ahrensi mõju eesti vältesüsteemi uurimise ajaloole eri perioodidel. Analüüsi ja kriitika objekt on Mihkel Veske kolme häälikuvälte teooria ja selle hilisemad mugandused.

Päivi Laine ja Eve Mikose teadusajalooline artikkel käsitleb eesti ja soome geograafiterminoloogiat. See tõstab esile soome geograafi J. G. Granö mitmetahulise töö kahe lähisugulaskeele sõnavara arendajana. Granö töötas oma karjääri jooksul nii Soomes kui ka Eestis ja tema elutöö on näide Soome ja Eesti – eriti aga Tartu ja Turu ülikooli – teaduskoostöö pikkadest traditsioonidest ja mõlemapoolsest mõjust.

Marjut Vehkase kahele vanale soome keele kui võõrkeele õpikule keskenduv kirjutis on järg Lähivõrdluste 27. numbris ilmunud artiklile ja käsitleb sellega sarnaselt eestlase Johannes Aaviku õpikut “Praktirik Soome keele õpetus” aastast 1902 ning ungarlase Béla Györffy õpikut “Gyakorlati finn nyelvkönyv” aastast 1939. Eelmise aasta artikli teemaks

olid peamiselt grammatika roll ja esitamiskiisid ning pedagoogilised lahendused. Nüüd analüüsitakse, kuidas õpikud kajastavad oma ilmutiisaga; küsimus on siin ajastupildis ja kultuuriteadlikkuses. Tekstist ilmnevad autorite suhtumine Soome ja lähedased suhted sellega. Õpikute sisu räägib ka nende sihtrühmadest: Aaviku õpik, milles mitmel moel võrreldakse soome ja eesti keelt, on suunatud eesti üliõpilastele, Györfy õpiku sihtrühmaks on Ungari luterlastest teoloogiaüliõpilased.

Maria Koki artikkel on oma ajaloolise mõõtme poolest võrreldav nii Laine ja Mikose kui ka Vehkase artiklitega ja sisaldab ka nende artiklite teemasid: terminoloogia ja soome keele õpetamine teise keelena. Kok käsitleb grammatika metakeelt käändenimetustes ja eriti selle sobivust soome keele kui emakeele ja teise keele õpetamiseks. Nimetuste arengu-kaare ja eri aegadel kasutatud terminoloogia seoste kõrval arutleb Kok, mis kasu on terminitest ja nende tundmisest tänapäeva õppetöös, ja esitab ka praktilisi soovitusi kasutatavate terminite kohta.

Mikko Kuronen ja Maria Kautonen on uurinud soome keele kui teise keele õpetamise tulemusi hääldamise vaatenurgast. Nad on laboritingimustes lindistanud eriti hästi soome keelt teise keelena rääkivate katseisikute keelt ja võrrelnud eri foneetiliste joonte mõõtmistulemusi kuulajate hinnangutega kõneleja emakeelsuse kohta. Uurimuse põhjal loovad mulje mitteemakeelsest keelekasutusest muu hulgas vokaalide kaugus ja häälikupikkus. Seda on soome keele kui teise keele õpetajal hea teada, sest hääldamist on peetud üheks keskseks kriteeriumiks, mille abil tavainimesed keeleoskustaset hindavad.

Pille Eslon ja Kais Allkivi-Metsoja tutvustavad statistilistel meetoditel põhinevaid korpusmaterjali automaatse analüüsi vahendeid ja arutlevad eesti õppijakeele põhjal, mida need on andnud õppijakeele ja sihtkeele omandamise uurimisele. Artiklis tutvustatakse lingvistilise klasteranalüüsi abil saadud uurimistulemusi ja tehakse ettepanekuid, kuidas neid rakendada keele õppimisel ja õpetamisel.

Birute Klaas-Lang ja Kristiina Praakli käsitlevad oma artiklis Eesti ja Soome muukeelsete põhikooliõpilaste suhtumist riigikeelde (eesti või soome keelde) ning keelte oskustaset ja kasutust. Artiklis otsitakse

vastust küsimusele, miks on Soomes muukeelsete noorte soome keele oskus põhikooli lõpus keskmiselt parem kui Eestis muukeelsete noorte eesti keele oskus.

Jaana Kolu süveneb omakorda kakskeelsete rootsisooma noorte kõneldavasse keelde ja rootsi keele mõjutustele selles. Tema uurimismaterjal, mis koosneb vabast, üksteist tundvate noorte suhtlusest, on kogutud soome koolidest kahes Rootsi linnas, Stockholmis ja Põhja-Rootsis Haaparantas Soome piiri ääres. Rootsi keele mõju ilmneb materjalis eriti sõnavara tasandil. Kolu osutab, et keeltevaheline mõju on kompleksne nähtus ja kõnelejate keeled moodustavad fikseeritud ja integreeritud kõnerepertuaari. Eriti huvitav on kahe materjali võrdlus: Stockholmi materjalis on rootsi keele mõju noorte kõneldavale soome keelele vähesem kui Haaparantas, eriti morfosüntaksi tasandil. Kolu pakub seletuseks, et noored kasutavad omavahel rohkem rootsi keelt ja lähevad sagedamini rootsi keelele üle, kui neil on raske soovitud soome keeles produtseerida.

Heidi Vaarala uurimus paigutub samuti koolimaailma. Vaarala kaardistab koostöövõimalusi soome gümnaasiumiõppeks ettevalmistava õpetuse ja muu gümnaasiumiõppe vahel. Ta lähtub kasutus põhisest keeleõppes ja arutleb, milliseid võimalusi on ettevalmistava õppe õpilastel ühelt poolt õppida soome keelt koostöös teiste gümnaasiumiõpilastega ja teisalt kasutada kogu oma keelerepertuaari *translanguaging*-mõiste vaimus. Vaarala etnograafiline uurimus näitab kahjuks, et tema analüüsitud rühmas on koostööd ettevalmistava ja muu õppe vahel vähe ja peale soome keele õpilaste muude keelte oskust õppetöös peaaegu ei kasutata. Artikli kokkuvõttes esitab Vaarala soovitusi ettevalmistava õppe arendamiseks.

Pirkko Muikku-Werner ja Helka Riionheimo käsitlevad kirjaliku livvikarjala keele mõistmist soome keele põhjal. Artikkel lähtub retseptiivse mitmekeelsuse mõistest ja seostub Lähivõrdlustes ilmunud soome ja eesti keele vastastikust mõistmist käsitlevate artiklite sarjaga. Muikku-Werneri ja Riionheimo tulemuste põhjal mõistavad lugejad livvikarjala keelt, soome keelele eesti keelest lähedasemat keelt üsna hästi. Lisaks on

kasutatud tekstimõistmisstrateegiad üsna sarnased nendega, mida eesti-keelsete tekstidega kokku puutunud soomlased on maininud. Tulevikus lisandub andmeid läänemeresoome keelte vastastikusest mõistetavusest loodetavasti veelgi.

Karjala keelt analüüsivad oma artiklites ka Ilja Moshnikov ja Susanna Tavi. Mõlemas on uurimisobjektiks piiriala karjala (*Raja-Karjala*) murded, sõjaeelse Soome kõige idapoolsemas nurgas ja sealt Nõukogude Liidu anneksiooni järel Soome evakueeritud peredes räägitud keelekujud. Piiriala karjala murded on varem jäänud uurimustes Venemaa-poolse karjala keele varju, aga Soomes räägitava karjala keele tunnustamine ja taaselustamine on viimasel ajal suurendanud ka teadlaste huvi nende vastu.

Soome ja vene keele vaheliste mõjutussuhete kontiinumina on piiriala karjala murded ahvatlev objekt keelekontaktide uurijatele ning just kontaktipõhised nähtused ja nende kontiinumilaadne olemus on nende artiklite teema. Moshnikovi artiklis analüüsitakse isikulise tegumoe mineviku kesksõna vormide vaheldust piiriala karjala murdeis, kus karjala *-n* või *-nUn* (*sanon* 'öelnud', *tarvinnun* 'vajanud') -kesksõnatüüpide kõrvale on savo murretest levinud oleva käände vormiline *-nnA*-tüüp (*sanonna* 'öelnud'). Tavi omakorda on uurinud vene keelest pärineva ainese levikut piiriala karjala murretes.

Täname autoreid mitmekülgselt artiklite ja retsensente väärtuslike kommentaaride eest, mida autorid on asjakohaselt kasutanud. Suur tänu materiaalse toe eest, mida oleme saanud Soome-Ugri kultuurirahastu sihtasutuselt ja Eesti Haridus- ja Teadusministeeriumi riiklikult programmit "Eesti keel ja kultuurimälu II". Eriti oluliseks peame ajakirja Lähivõrdlusi. Lähivertailuja ilmumist Eesti Rakenduslingvistika Ühingu väljaandena. Täname kõiki toetajaid.

Tallinnas, Viinis, Turus, Seattle'is ja Tartus

*Annekatrin Kaivapalu, Johanna Laakso,
Kirsti Siitonen, Hanna-Ilona Härmävaara ja Raili Pool*